

Turist borte og heime.

Eit forsøk på dobbeleksponering av bygdeturismen.

Av Ola Jonsmoen.

Det meste i vår tru og tenkjemåte er hekta fast i små symbol og enkle formuleringar. Eg nemner til eksempel satsningsfelt, omstillingsevne, markedsføring eller for å bruke sjølvaste godordet turisme. Der smeltar symbol og stikkord saman i begrepet vekstnæring, og da er slagordet nærmest det femtande budet, for eg forutsett ein viss avstand mellom det og dei ti første.

Dei fleste rådgjevande organ for næringslivet trur på vekst i reiseliv og turisme. Om utsiktene elles er dystre ventar ei lysblå framtid for byar og utkantbygder som tumleplass for natur- og opplevingssjuke ferdefolk. Turisten blir like vanleg i norsk landskap som blåbærlyng og morgonregn. Trur vi.

Det er derfor eg spekulerer litt over skilnaden på turisten heime og borte. Det vil seie oss som turistar ute og dei turistane vi ønskjer skal kome til oss.

Korleis er vi utomlands for eksempel? Biletet er nok langtfra eintydig. Ein variant fortel at vi for det meste drikk oss ravande fulle frå første flyslepp til siste koffert gjennom tolla på heimtur. Enten vi sit i baren eller ligg på stranda. Ein annan variant fortel om oss som forsiktige og litt kulturengstelege spissmus, som rettnok har lyst på dei store stunder med kultursjokk og eksotiske påfunn, men som samtidig har lurt med oss kaffetraktaren på romet, og snik oss til knekkebrød og geitost mellom blekksprut og ouzo. Fellesdraget er at vi ikkje er nemnande høflege, snarare litt brautande, snakkar høgt og nedlatande, er påhaldne når det gjeld drikkepengar og syrleg kravstore når det gjeld komfort.

Slik er vi ute.

Den typen turistar vil vi naturlegvis ikkje ha her heime. Vi vil ha stillferdige, høflege, rike, ødsle turi-

star på besøk. Vi vil dei skal nøye seg med lite — det vi kallar å ta del i vårt daglege liv. Vi vil dei skal legge seg tidleg om kvelden, og anten halde seg edrue, eller drikke retteleg mye og dyrt for å vere lette å gjere til lags når dei har dårleg samvit i bakrus og gleder seg som eit barn over eit glas sunt norsk kaldvatn og ei totre sunne norske globoidar.

No har eg naturlegvis skapt eit vrengebilet. Mi oppfatning er at vi er betre heime enn ute. Eg trur faktisk at nordmenn gjerne ser at turistane skal trivast og få del i det beste vi har å by på av kultur, av opplevingar, av mat og stell. Eg trur vi gjerne deler med andre. Bortsett frå det vederstyggelege høge prisnivået vi har her til lands på hotellsenger — ein kan sove seg til fant om ein søv lenge nok — trur eg ikkje vi eigentleg er grådige og utbytande. Mange av oss har snarare vondt for å forlange det vi eigentleg burde for å dekke inn kostnader og skaffe oss fortene vi skal leve av. Men ei plage har vi: Arbeidsdagen skal vere regulert og vi skal ha sommarferie og helgefri. På laurdagar og søndagar skal det meste vere stengt, til og med kyrkjene om det ikkje er høgmesse.

Som turist ute likar vi å oppleve land og folk også om helgene.

Heime vil vi helst ha fri om kveldane og i helgene, for å dra på fisketur eller sjå fjernsyn. Vi vil ikkje ha turistar som masar med bondefrukost akkurat under Frokost-TV'n.

No er det naturlegvis ikkje tanken at eg skal framføre første kapittel i den tradisjonelle norske oppskriftsboka om korleis spreie motvilje og svartsyn og tiltaksløyse. Det ligg ikkje til min natur. De er alle forresten fullært i frå før. La meg derfor heller skissere

litt av det eg har opplevd og gjerne vil oppleve når eg som turist reiser fjernt og nær.

Annleis natur og attkjennelege fjellprofilar som får meg til å seie, jammen er det mye som er forskjellig, men sanneleg er det også mye som er likt! Vårherre var oppfinnsam, original, men han var konsekvent i bruk av grunnmateriale og mønster. Rart å sjå at berg er berg liksom. Rart å oppleve fargar så skrikande kontrastfylte at eg for ei tid kallar dei kunstige jålefargar, syntetisk og psykedelisk, og tenkjer på norsk måsså og jord og plantefargar. Men desse skrikande kontrastane er faktisk naturfargar i Mexico. Auga kan gli frå naturen til klesdraktene og vidare til den fabelaktige muralkunsten.

Eller finsk tungsinn! Det fins i mytar og innbillingar og fordomar. Det meste er produkt av vår eigen fantasi, men det er nettopp den reiser skal vekke til live slik at fantasien kan gjennomrisle gamle, trøttgåtte menneske, og få dei til å sprute liv som små fontener i minnelunden. Finsk tungsinn som eksploderer i tango til formiddags og arkitektur og musikk og tekstilar med eit fabelaktig spenn, frå det jordbundne til det himmelstormande, frå det lokale til det internasjonale. Det vil eg sjå og oppleve, høre om, og lese om.

Eg er ein hund etter menneske. Ikkje det eg kallar flyterminalmenneske. Dei hører til dei trivielle plagen ved å reise, som valuta, pass, toll og politi. Men alle andre. At kinesarane er så mange at dei blir lik i fjeset rett og slett ved si mengd. Det fins ikkje variasjonar nok liksom, blide på sitt vis, men òg temmeleg effektivt knuffande når fem hundre skal på same bussen med plass til førti. Og kjem med. Skal ein alvdøl stå og nøle og trakke og sleppe til kvinner og barn og gamle? Det er berre kvinner og barn og gamle. Da kunne ein seie som i eventyret: Er han ikkje død no så står han vel der enno. Det er òg ei oppleving. Mest alt dreiar seg om menneske. På Cuba, der eksotisk temperament og fuktig varme og overdådige blomar går inn i eit kommunistisk byråkrati slik at livet står stilt under sola. Oppleve det. Eller kvinnene i Lima — eg har

berre eitt ord: Dei er sjåbare.

Dyr og menneske. Institusjonar. Eg likar parlament, eg likar skular, eg likar institusjonar, eg likar museum. I små doser, med jamne kaffekoppar eller anna inniblant. Elles blir eg sur. Gamleheimar. Fabrikkar. Eg har besøkt fabrikkar i Albania og i Irland og på Island, verkstader i USA og i Singapore, sett husflid i Thailand og i Jølster, skomakarar i Beirut, blekksmedar i Damaskus og fliskorgsnekkarar i Wasa. Arbeidslivet er det likaste eg kan få sjå. Kvardagsfolk i sitt kvardagsstell. Kinesisk landsbygd, malaysisk fiskarby. Eg har opplevd fine dagar hjå ein færøysk pinsevev, som føra oss med gudsord og salmesong og spikkjekjøtt og elles elskeleg varme. Vel-signe ditt minne.

Menneske i sitt liv. Det er så fabelaktig dette å oppdage at menneske er betre enn sitt rykte.

Det eg leitar etter og finn — ein finn det ein vil — er særeigne menneske og særprega kultur. Maten hører med. Eg vil ete meg gjennom landet, smake meg inn til inste nerven i eit folk. Får eg norsk flatbrød i Berlin blir eg forbanna, og finnbiff i Roma. Pokker ta norsk geitost og nordmenn. Dei vil eg helst ha heime. Sterkt og rart og godt skal det vere. Annleis og spennande.

Men eg vil ha litt juggel òg. Tivoli for meg. Vås og show. Folkeleg moro syns eg om, sirkus i Russland, sparkejenter i Paris. Det er som å kjøpe skrot på ein auksjon, for stunda, ikkje for evigheta.

Eg vil ha festival. Eg reiste heilt til Peru og 4000 meter over havet i Andes for å kome på ein latinamerikansk variant av Rørosmart'n, få sjå inkafolket på årsfest i Cizco; sat og fraus oppe i den tynne lufta og venta tålmodig på sermoniell og dans. Vi sat attmed ein inka som varma seg på heimebrent uten å by oss, fordi vi var framande, ikkje så forakteleg eit folkeferd som amerikanarar rett nok, for dei sprang for det meste

framme på arenaen med tanter og onklar for å bli fotografert med fjørdrakt, men likevel framande nok til ikkje å tåle inkadram. På nattestid rispa dei buksebaken ut av meg på jakt etter feite setlar i baklomma. Eg lurte dei, og buksa heng enno som souvenir på veggen. Det knivstykke stykke tekstil frå Nord-Østerdalen!

Ser de poenget, det framande og det attkjennelege i ei blanding, i eitt møte?

Eg er glad i teater eg ikkje forstår orda i, hører song og musikk, ser kunst og går på tilstellingar, helst slike eg finn fram til gjennom kronglete avisannonser. Songpubar i Nord-Irland. Basar i Frelsesarméen på Røros og i London. I Nasjonalteatret i Dublin og på loftsteater i Edinburgh. Eg elsker å kome borti noe, og det gjer eg alltid, det bryt ikkje ut krig fordi om eg kjem, men det alltid noen som elsker, eller slåss eller kranglar, eller spanderer vin eller brød eller slår av ein prat eller demonstrerer for frihet eller kulturtradisjonar.

Kva fer vi etter? Etter opplevingar. Eter særpreget. Etter å sjå, sanse, leve.

Om eg fór i ei norsk bygd da? Har for eksempel Tyllaldalen i Nord-Østerdal noe av dette?

Ein god del, trur eg. Minst sirkus og juggel. Det kunne eg lettast unnvere. Minst billeg vin og brennevin. Det kunne eg lettast unnvere.. Minst folk i myldrande trengsel. Det ville eg sakne fordi eg bur så folkefritt i min kvardag — gudskjelov — at eg har eit visst myldrebehov magasinert, og trivs på Broadway og i Beirut av den grunn, i Mexico City og Peking.

Vi har mye å by på og vise fram. Men eg trur vi først må klargjere om vi vil by det ut til sal og vil vise det fram. Kan hende vil vi ikkje det. Det er naturlegvis synd, for slike som meg er glad i å reise, men det må respekterast fordi vi må respektere særeigne folk og originalitet. Det er det som gjer livet morosamt. På den andre sida trur eg ikkje vi treng tape vår sjel fordi om vi let noen ferdafolk sjå innom oss. Vi toler noen hundre, kanskje til og med noen tusen, fordelt over alle dei lange, rolege dagane som livet her nord i dalane

gjev oss.

Om eg var turist i Tyllaldalen ville eg sjå kjerkjå. Lese om kjerkjå, gjerne vere der på messe, høre noen synge der, høre noen fortelje, rusle rundt og sjå på gravsteinar. Eg ville gjerne ha sete på ei mjølkerampe og prata med eit menneske som likte å prate. Om smått og stort, ikkje nødvendigvis ein offisiell talsmann eller turistguide, men eg ville ikkje hatt noe mot det heller om det var eit likeleg menneske. Men eg ville ha ein heimgjort, ikkje ein importert turistfører.

Eg ville rusle ein tur i naturen, men ikkje for tungt og langt om det ikkje var noe heilt eksepsjonelt sjåverdigg. Da ville eg satse krefter og pengar og energi og bruke ein dag eller to på det. Eit jutulhogg, ja, det let seg høre, men neppe til fots til toppen av Tron 1666 moh., om det da ikkje var ein eller annan ljugarfanten som kunne dramatisere alle avsatser i sommarturen til topps, med flora og fauna og røvarhistorier, stadnamn og eventyr og skrøner. Da måtte eg i tillegg ha ein dialekttalande sherpa med særprega fjes til å bere sekken med niste.

Har de ikkje burde de skaffe dykk ein original eller to å vise fram. Ein forfatter eller ein kunstmålar eller ein eksebisjonist på anna vis. Det held langt med ein forteljar, ein skrønemakar, ein original. Han kan godt berre vere original for anledninga, som det heiter. Eg såg i Conamara i Irland eit artig teaterstykkje som gjorde narr av conamarafolket og deira måte å ta seg av utflytta irskamerikanarar på. Dei skapte stovene sine om til reine slummen for å glede dei rike slektningane og få dollaren til å sitje laust. Så fort Kennedyane var heimreiste, snudde dei bileta på veggene, trilla fram att TV'n og kjøleskapet og bar sinkbøttene på stabburet, fann fram plasten og fekk av seg ullkjortelen og treskoene.

Eg trur ikkje så veldig mye på den typen forvandling. Men eg trur på skrønemakaren. Eg trur på laur-

dagsdansen. Litt oppjazza gammaldans gjer seg.

Det beste er at framandfolk får møte menneske. Det betyr mye meir enn nattklubbar med brennevinsrett, det å få kome nær andre menneske.

Det er opplevingar folk søker, først av alt, opplevingar av framandt, av natur, av folk. Av mat. De må ikkje forsøme det særeigne i matvegen. Kanskje fell det ikkje i smak, men eg skulle gjerne sjå den turisten som ikkje vil prøve. Han må vere norsk, eventuelt fransk.

Gammalost, rakfisk, spikkjekjøtt, graut, mandelpotet — for eit råstoff, og så ufarleg for alle. Sunt som fjellvatnet.

Vis fram kvardagslivet. Få folk til å vere med. Plukke potet, plukke bær.

I siste boka si «Kan bygdenæringene bli lønnsomme?» snakkar Ottar Brox om verdien av spenning og oppleving. Laksefisket er to ting: Spenning har størst verdi, dernest smaken av sjøfiska fisk. Det er en annan variant av «spillebulenes verdier med enarmede banditter, spenning og penger», hevdar Brox. Opplevingsmomentet. Vi har ikkje laks. Men fisk? Eller jakt. Elg? Rein? Rype? Vil vi selje det som turistvare, skal tru?

Det kan vere spenning nok på anna vis. Spenninga ved arbeid, ved det å hjelpe til, aktivisere seg. Spenninga ved saueleiting. Morsjon og spenning! For turisten og saueeigaren og sauen.

Innsikt i arbeidslivet er spennande. I samværslivet, i korøvinga eller i førebuinga og framføringa av Olsokspelet. Det er i seg sjøl eit prospekt som eg trur eg ville ha reist ein avstikkar for å få oppleve, i sin vorden og som ferdig resultat, med aktørane, instruktør og medareidarar i friluft, disponible for samtale og ferdigsminka for avfotografering. Suvenirar, brosjyrer, kassettar, autografar, og alltid forteljarar med og ikring, ferdig til å gje stoffet form og dermed liv.

Oppleving betyr meir enn forpleining. Men eg veit ikkje nok til å snakke på vegner av andre enn meg sjøl. Eg ville forrsten meir enn gjerne opplevd ein bygde-

kveld eller to i samfunnshuset, med viser og gjøgling. Tylldøler i fri dressur in natura får erstatte tivoli og ballongslepp og juggel, med kvalitetsopplevingar. Etterpå spikkjekjøtt frå skank og flatbrød. Heimbrent er ulovleg, men heimebrygd er lovleg. Einkvar får satse etter moralsk overtving.

Nærdimensjonen, at menneske er menneske og medmenneske, er og blir ein attraksjon mye pengar verd, i ei bygd som er vakker, med folk som er opne og ekte og i ein natur som er rein og oversiktleg og trygg.

Når eg seier det slik får eg meir og meir lyst på å bruke ei sommarveke i Tylldalen. Så kunne eg etterpå fortelje til slekt og vener og landsmenn om minnerike stunder og vise fram skosokkar med broderi på, lytte til kassett med Olsokspel, vise fram svimlande foto frå Tron, ha autografen til ein skrønemakar og dessuten lysbilete av typisk innfødde med fjes artige som gamle kart i Refsdals skuleatlas, med rynker ikkje først og fremst på grunn av sorg og ulykke, men tversover på grunn av livslyst og glede.